

Васильєва О. С.,

*аспірант кафедри романо-германської філології факультету іноземних мов
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

РИСИ ФРАНЦУЗЬКОГО РОМАНТИЗМУ У П'ЄСИ Е.-Е. ШМІТТА «ФРЕДЕРІК АБО БУЛЬВАР ЗЛОЧИНУ»

Анотація. Статтю присвячено вивченню драматичних творів Еріка-Емманюеля Шмітта. Це видатний французький письменник сучасності, відомий своїми, насамперед, драматичними творами. У статті розглянуто п'єсу «Фредерік або Бульвар Злочину», яка неодноразово ставилась режисерами на сцені Львівського, Донецького та Харківського театрів. Зроблено поглиблений аналіз проблематики п'єси французького митця та проаналізовано риси французького романтичного театру у даній п'єсі. У статті для дослідження заявленої проблематики застосовувались порівняльно-типологічний, порівняльно-історичний та структурний методи, що дало змогу зіставити драматичні твори Еріка-Емманюеля Шмітта з іншими літературними феноменами, виокремити його творчі надбання на літературній ниві епохи романтизму та докладно дослідити особливості організації сюжетів, художніх образів та їх систем у даній п'єсі. Досліджено особливості організації сюжетів, художніх образів та їх систем у даному творі цього автора, проаналізовано мотиви, лейтмотиви, хронотоп, тематику та проблематику. Виокремлено один із ключових факторів у виборі головної дійової особи твору Фредеріка Леметра, творчість і світогляд якого надихала драматурга. Ця п'єса є присвятою відомому актору Жану-Полю Бельмандо, який захоплювався творчістю Леметра і зіграв цю головну роль у одному з театрів Парижу, а потім двічі під час своїх гастролей.

Слід зазначити, що працюючи над своїм науковим дослідженням, письменник не оминув вивчення тогочасних тенденцій у філософії та літературі, зокрема драматургії доби романтизму та світоглядів яскравого представника цього періоду В. Гюго. У п'єсі «Фредерік або Бульвар Злочину», Е.-Е. Шмітт бере за основу життя та творчість видатного актору театру «Фолі-Драмадік», який був одним з реформаторів французького романтичного театру, відмовившись від класицистичного принципу ідеалізації ролі та від нав'язливих норм класицистичного театру. У статті проаналізовано його внутрішні і зовнішні конфлікти, які полягали у пошуку справжнього себе серед купи зіграних на сцені ролей та боротьбі за свої демократичні ідеали, проти аристократії та їхніх «високих стандартів».

Ключові слова: п'єса, «Фредерік або Бульвар Злочину», сучасна франкомовна драматургія, Ерік-Емманюель Шмітт, романтизм, французький романтичний театр, драма.

Статтю присвячено вивченню драматичних надбань відомого французького письменника Еріка-Емманюеля Шмітта. За останні два десятиліття він став одним з найпрочитаніших франкомовних авторів, а його п'єси ставляться у найвідоміших театрах по всьому світу. Письменник, драматург, філософ, режисер, Ерік-Емманюель Шмітт був відзначений понад тридцятьма нагородами, включаючи славнозвісну премію Мольєра (1994, Prix Molière, за п'єсу «Le Visiteur») в категоріях «кра-

щий автор» і «краще уявлення», гран-прі Французької Академії (2001, Grand prix du théâtre de l'Académie française, Франція, за сукупністю досягнень), Гонкурівською премією (2010, Prix Goncourt, Франція, за новелу «Concerto à lamémoire d'un ange»), премією Квадрига (2004, prix Die Quadriga, Німеччина, «за гуманність і мудрість»), премією Хронос (2005, prix Chronos, Швейцарія, за новелу «Oscar et la Dame rose»), премією Сіонської Божої Матері (2018, prix Notre Dame de Sion, Туреччина, за новелу «Les Dix Enfants que madame Ming n'a jamais eus») та іншими. Його твори були перекладені українською мовою, у тому числі розглянута у даній статті п'єса «Фредерік або Бульвар Злочину» (переклад Неди Нежданої). Та хоча творчість Е.-Е. Шмітта приваблює інтерес багатьох теоретиків та науковців сучасності, зокрема українських, його драматургічна спадщина не була достатньо досліджена на теренах нашої держави. Тому актуальність даного дослідження полягає у більш детальному вивченні драматичних творів сучасного драматурга, а саме їхньої тематики та проблематики. Оскільки за основу ми беремо за основу п'єсу «Фредерік або Бульвар Злочину» ми не можемо оминати аналіз і вивчення тих рис і тенденцій, які Е.-Е. Шмітт застосовує, описуючи обрану ним епоху розвитку драматичного театру.

Метою статті є дослідження поетикальних особливостей й проблематики та рис французького романтизму у п'єсі «Фредерік або Бульвар Злочину» Еріка-Емманюеля Шмітта.

Вивченню творчості французького драматурга приділяли увагу такі вітчизняні науковці, як Тетяна Бовсунівська, Євген Васильєв, Галина Логвіненко тощо. Однак аналізована у даній статті проблематика досі не була предметом окремих ґрунтовних наукових студій, адже драматургія Е.-Е. Шмітта – це відносно новизна на теренах сучасної української науки.

П'єса відомого французького драматурга «Фредерік або Бульвар Злочину» була опублікована у 1998 році видавництвом «Albin Michel». Український глядач мав змогу неодноразово зануритись у світ шміттівської драматургії через постановки цієї п'єси у Львівському, Донецькому та Харківському театрах. Переклад цієї п'єси був здійснений Надею Нежданою [1].

«Фредерік або Бульвар Злочину» – це п'єса про життя легендарного актора доби романтизму XIX століття Фредеріка Леметра, чиїм талантом захоплювались такі видатні постаті цієї епохи як Гюго, Бальзак, Діккенс. Е. Шмітт присвятив цю п'єсу Жану-Полю Бельмандо, який, який надихався цією видатною постаттю та зіграв роль, запропоновану Е. Шміттом один сезон в театрі Марин'ї у Парижі, а потім двічі гастролював нею [2].

Головна дійова особа п'єси Шмітта, як на сторінках твору, так і на сцені відкривається читачеві \ глядачеві близькою до людей і демократичних ідеалів особистістю, яка бореться з цензурою і для якої її власні принципи та ідеали стоять вище, ніж

перспективи грати у відомому «Комеді Француз», від якого він відмовлявся неодноразово на користь театру «Фолі-Драмадік».

Прихильник класицистичної побудови драматичного твору, Шмітт дещо відходить від притаманного йому тяжінню до класики, як це робили митці доби романтизму. Єдність часу порушується, адже Шмітт зображує події не в межах однієї доби (чи, навіть, одного вечору, як от п'єси «Ніч у Валоні»), як драматург це робить зазвичай, а описує певні етапи життя Леметра: є сцени далекого минулого, дитинства, куди занурюється актор у періоди жалю і де автор показує його зовсім малим; сцени, де актори грають різноманітні п'єси і де розкриваються основні конфлікти; остання сцена – Леметр при смерті, десять років потому, старий і немічний. Єдність місця, загалом, залишається, адже усі основні дії відбуваються на сцені театру «Фолі-Драмадік». Змінюються лише декорації: сцена, глядацька зала, гримерка Леметра та простір, повний світла, де малий Леметр говорить з магір'ю прачкою. Декорації змінюються і у внутрішніх п'єсах, які грають актори театру: Шмітт дуже яскраво і динамічно змальовує зміну дій, емоцій, задумів під час театрального дійства, що означало для митців романтизму відмову від класицистичних канонів. Щодо єдності дії, то тут Шмітт, взявши за основу внутрішній (внутрішньоособистісний) конфлікт головної дійової особи і її зовнішній конфлікт з представниками аристократії.

П'єса «Фредерік або Бульвар Злочину» охоплює період першої третини XIX століття, точніше, як уточнює драматург на початку п'єси: «дія відбувається у 1832 році» [1, с. 1]. Цей період припадає на час, коли романтизм, як напрям, відокремився від реалістичної орієнтації на чолі зі Стендалем, тому цей період ще називають «періодом міжцарювання», коли в літературі панувало два напрямки. Але вони ще не протистояли один одному, навіть недостатньо були диференційовані. Розходження романтизму та реалізму виявлялось перш за все у вирішенні питання про вплив обставин і суспільства на формування людини, що відстоювали реалісти і заперечували романтики. Період 1843–1848 рр. увінчались кризою романтизму. Маніфестом пізнього романтизму став трактат Віктора Гюго «Шекспір». В. Гюго – єдиний у Європі, хто залишився вірним романтичному напрямку до кінця життя, тоді як загалом романтичний рух у Франції вичерпався уже у 40–50-х роках XIX століття [1, с. 76].

Е.-Е. Шмітт у своїй п'єсі не залишає без уваги таку видатну постать, як В.Гюго: згадки про нього, як про високоповажну особу у світі романтичного театру лунають у декількох репліках молодого драматурга-аматора Кюссоне, чії п'єси змушені грати на сцені актори театру «Фолі-Драмадік»: «...чи не піти нам привітати наших поетів? Вінї, Дюма і Гюго чекають на вас й фойє. – О, Гогю, це ж така знаменитість!» [1, с. 43]. У п'єсі Шмітта Гюго згадується як поет, але саме до драматургії він звертався протягом усього життя. З 1827 до 1837 року вона стала сферою його творчої діяльності.

У своєму драматичному творі «Фредерік або Бульвар Злочину», Шмітт вводить епізоди тих п'єс, що ставились у театрі «Фолі-Драмадік» та були зіграні його акторами. Саме через ці фрагменти ми можемо простежити ті риси романтичного театру, до яких тяжів Гюго. Однією з п'єс, яку Шмітт вводить в свій драматичний твір аби занурити читача у театрально-дійство тієї епохи має назву «Постоялий двір Андре». Сцена починається з появи жандармів, один з яких вивожить на сцену пані Жорж

(провідну акторку театру «Фолі-Драмадік») у ролі: «...особи, одягненої жінкою з народу» [1, с. 39]. Однією з найважливіших рис драми романтизму є якраз наявність у подіях в основному пересічних людей, представників простолюду, почуттями яких не варто нехтувати, адже вони теж відчувають і страждають, як героїня пані Жорж, що переживає на сцені перед глядачем певну трагедію свого життя.

На відміну від обмежувальних законів класицизму, романтична драма стверджувала такий принцип своєї теорії, як повна свобода художньої творчості. Ця риса також спостерігається у п'єсі Шмітта, адже не рідко Леметр імпровізує на сцені, зрушуючи існуючі декорації, змінюючи прописані у сценарії репліки під час самого театрального дійства, перетворює трагедію на комедію, змушуючи глядачів реготати. Такого роду бунтарство не було припустиме для класичних драм, де митці і актори мали дотримуватись непохитних правил та принципів «високих» і «низьких» жанрів.

Театральне мистецтво романтизму формувалось під впливом визвольного руху (10–30 х рр. XIX ст.), тому головним його змістом став протест проти існуючого ладу. Театр романтизму народив плеяду акторів, серед яких найвидатнішим представником французького театру став вищезгаданий Ф. Леметр. Їх творчість принесла в театрально-мистецтво героїчний пафос, культ вільної, сильної особистості, революційно-демократичні, національно-визвольні ідеї. Новий тип героя живе мрією про свободу і справедливість. Людина у мистецтві романтизму завжди трагічна: вона не сприймає дійсність, живе у дисгармонії з собою, вона – бунтар і жертва. Герой театру несе мотиви «світової скорботи», меланхолії, гіркої іронії стосовно власних мрій та поривів [3].

Актор Шмітта, як і реальний Ф. Леметр XIX-го століття – це талановитий професіонал, відомий своїм зухвальством, вільнодумством та боротьбою за нові ідеали. Це людина, яка не боїться висловлювати щиро і відкрито свої думки, особистість сильна та незалежна, але при цьому травмована дитячими спогадами та нещасливим коханням, бо нездатний відокремити почуття, передбачені роллю, яку він втілює на сцені від реальних почуттів: «Що ж таке душа актора, панове? Протяг, холодне дихання, що ховається у позиченому одязі, і, щойно він знятий, швидко перебігає паразитувати на іншому костюмі. Чому? Бо актор не певен, чи він існує, це якесь двоноге створіння, уражене оригінальним каліцтвом: непостійністю. Деякі з вас іноді пощипують себе вдень, щоб упевнитись, що вони справді прокинулись і так от наші синці – це слова. Чи я існую? Щоб пересвідчитись, мені мають аплодувати» [1, с. 61]. У таких монологів актора розкривається його внутрішній (внутрішньо-особистісний конфлікт). Зустрівши кохання свого життя, він вимушений відмовитись від нього привселюдно через вагання, чи може актор любити по-справжньому. Він приходиться до думки, що це не можливо, що маски, які він одягає кожного разу наскільки залишили на ньому відбиток, що він не розрізняє життя реальне і театральну постановку. До прикладу, він не розуміє чи він ревнує свою коханку, коли дізнається про її інтимні зв'язки з молодим актором і її вчителем музики, чи то просто він загравав в Оттело і вправно видає цю емоцію; чи насправді він любить молоду дочку міністра, яку покохав нібито з першого погляду, побачивши у ложі театру, чи все ж його кохання нічого не варте і не може бути довговічним. Через ці вагання Леметр прирікає себе на самотність, навіть не розуміючи, що за відмовою від коханої

на користь її щасливого майбутнього і полягала та самопожертва, яка притаманна лише справжньому та щирому кохання. Як і йдеться у теорії романтичного театру – головна дійова особа і бунтар, але в той же час і жертва, як шміттівський Фредерік, що бунтує проти системи і непохитний у своїх переконаннях і в той же час заложник свого амшлуа.

Однією з характерних рис театрального життя Франції було існування двох груп театрів: привілейованих, які користувалися підтримкою уряду (серед них – провідний французький театр «Комеді Франсез», що був аристократичним за складом свого читача і дуже консервативним) і бульварних – група театрів на Бульварі Трампль, не пов'язаних ніякими традиціями, канонами, з орієнтацією на простого глядача [4]. Шмітт теж не омине цього феномену французького театру доби XIX століття і аби це продемонструвати якнайвправніше, вводить у п'єсу діалог Леметра з міністром, Бароном де Ремюзюю та інспектором театрів Графом дк Пієрманом. У цьому діалозі не лише вкотре простежується принциповість та бунтарський характер Леметра, а й відношення представників аристократії до бульварного театру. Ці дійові особи мають на меті переконати актора грати на сцені «Комеді Франсез», вважаючи, що роблять величезну послугу, як виняток з правил і чекають, що той, у свою чергу, з задоволенням приймє цю пропозицію: «... не можу зрозуміти, як актор вашого таланту може ховати себе на цих негідних сценах, ваш геній заслуговує «Комеді Франсез, якби ви перейшли туди, то покинули б це жажливий репертуар» [1, с. 23]. Але Фредерік відповідає відмовою і, до того ж, критикою нової п'єси самого інспектора, яку він збирається ставити на величній сцені «Комеді Франсез». Таке зухвальство обурює представників аристократії, інспектор погрожує Леметру знищенням його кар'єри і крахом театру «Фолі-Драматік». Тут Шмітт звертається до провідної риси драматургії В. Гюго, а саме: в основі майже всіх драм лежить конфлікт між представниками третього стану (простими людьми) і феодалською аристократією та монархією. Саме цей відкритий конфлікт вводить Шмітт у свою п'єсу «Фредерік або Бульвар Злочину». З відмовою Леметра грати у п'єсі Графа де Пієрмана і палкої критики в його адресу і усього, що пов'язано з «високим стилем Комеді-Франсез», актор зазнає переслідувань і вступає у запеклу боротьбу з перешкодами, які чинять йому міністр та інспектор. П'єси за участі Леметра, які раніше мали приголомшливий успіх серед глядачів забороняють офіційними наказами «зверху», погрожуючи ув'язненнями, але актор всіма силами намагається протестувати цьому, перетворюючи навіть найгірші сценарії у шедеври за допомогою свого таланту та імпровізації, яка віднайшла своє місце на сцені романтичного театру.

Отже, саме бульварні театри були творцями нової драми. Вони не переймалися зовнішнім виглядом чи костюмом, головним мистецтвом вважали емоційну гру і старалися донести до глядача живу душу своїх героїв, виразити силою пристрасі, змусити співчувати, зробити його співучасником духовного життя, яке розпочалося на сцені [5]. Е.-Е. Шмітт у своїй п'єсі «Фредерік або Бульвар Злочину» майстерно передає дух тієї епохи, боротьбу за реформацію театру, відхід від класицистичних канонів та дуже вправно репрезентує читачеві найвеличнішу постать французького театрального мистецтва – Фредеріка Леметра.

Література:

1. Eric-Emmanuel Schmitt. *Frederic ou Boulevard du Crime*. Paris : Albin Michel, 1998. 252 p. [пер. Неди Нежданой].
2. Eric-Emmanuel Schmitt. Site officiel URL: <https://www.eric-emmanuel-schmitt.com/Portrait-Eric-Emmanuel-Schmitt.html> (дата звернення 26.09.2023)
3. Сучасна драматургія : жанрові трансформації, модифікації, новації : монографія / Є. М. Васильєв. – Луцьк : ПВД «Твердиня», 2017. – 532 с.
4. «Французьке театральне мистецтво першої половини XIX століття. Становлення романтизму». URL: <https://helpiks.org/5-68507.html> (дата звернення 23.09.2023)
5. «Стиль романтизм у музиці та театрі» URL: <https://narodna-osvita.com.ua/5994-stil-romantizm-v-muzic-teatr.html> (дата звернення 25.09.2023)
6. Давиденко Г.Й., Чайка О.М. *Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX століття: навч. посіб. 2-ге вид., випр. і допов.* Київ : Центр учбової літератури, 2009. 399 с.

Vasylieva O. Features of French romanism in the play “Frederick or the Crime Boulevard” by E.-E. Schmitt

Summary. The article studies the dramatic works of Eric-Emmanuel Schmitt. He is an outstanding contemporary French writer, who is famous primarily of his dramatic works. The article examines the play "Frederick or the Crime Boulevard", which was repeatedly performed by directors on the stage of Lviv, Donetsk and Kharkiv theaters. We made an in-depth analysis of the problematic of the play by the French playwright and analyzed the features of the French romantic theater in this play were. Comparative-typological, comparative-historical and structural methods were used in the article to study the stated problems, which made it possible to compare the dramatic works of Eric-Emmanuel Schmitt with other literary phenomena, to single out his creative assets in the literary field of the period of romanticism, and to investigate in detail the peculiarities of the organization of plots, artistic images and their systems in this play. In this article we studied the peculiarities of the organization of plots, artistic images and their systems in this work of this author and analyzed motives, leitmotifs, chronotope, themes and issues. We singled out one of the key factors in the choice of the main protagonist of Frédéric Lemaître, whose work and worldview inspired the playwright. This play is dedicated to the famous actor Jean-Paul Belmondo, who admired the work of Lemaître and played this main role in one of the theaters of Paris, and then twice during his tours. We should also add that while working on his scientific research, the writer did not miss the study of contemporary trends in philosophy and literature, in particular, the drama of the Romantic era and the worldviews of a prominent representative of this period, V. Hugo. In the play "Frederick or the Crime Boulevard", E.-E. Schmitt takes as a basis the life and work of an outstanding actor of the "Foley-Dramatic" theater, who was one of the reformers of the French romantic theater, abandoning the classicist principle of role idealization and the obsessive norms of the classicist theater. The article analyzes his internal and external conflicts, which consisted in finding his true self among a bunch of roles played on the stage and fighting for his democratic ideals, against the aristocracy and their "high standards".

Key words: play, *Frederick or the Crime Boulevard*, modern French-language drama, Eric-Emmanuel Schmitt, Romanticism, French romantic theater, drama.